

УДК 351:338.2

Н.А. Герасимчук

МЕТОДОЛОГІЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ В ІНСТИТУЦІЙНІЙ СТРУКТУРІ АГРОБІЗНЕСУ

Досліджено методологічні підходи до визначення ефективності системи державного регулювання в інституційній структурі агробізнесу, обґрунтовано умови ефективності економічних інструментів регулювання.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Формування та розвиток інституційної структури агробізнесу в Україні та зарубіжних країнах забезпечується економічними методами та інструментами державного регулювання, стимулюючими підприємницьку активність в сільському господарстві. У той же час органи, наділені владними повноваженнями, використовують неекономічні методи впливу на поведінку власників господарств і їх потенційних агентів. При цьому світова практика показує, що розвиток підприємництва в аграрній сфері прискорюється, якщо держава застосовує наявний у його розпорядженні інструментарій для зниження вартості та доданої вартості продовольчих товарів. Разом з тим, традиційна практика недостатня для підтримки виробничого і торговельного підприємництва, що обумовлено недосконалою законодавчою базою і поверхневим вивченням стану виробничо-комерційної діяльності в сільському господарстві й не дозволяє скорочувати сукупні витрати суб'єктів приватної і колективної форм власності. Це проявляється в тому, що інструменти державного регулювання, які використовуються в системі агробізнесу нашої країни, поки не підтримують необхідного рівня відкритого ринкового простору, в якому можуть працювати підприємці.

Ступінь розробленості проблеми. Теоретичні основи використання різних інструментів державного регулювання в реальному секторі економіки розроблені в працях О.Б. Бігдай [2], П. Друкера, В.В. Зіновчука [1], М.Й. Маліка [4], О.О. Мороз, Г.Б. Клейнера, Н.Н. Лебедевої, Р.М. Нурсєва, Р. Коуза, Д. Норта [7], К. Ерроу, С. Степаненко [6], А.С. Шастітко [9], О.Г. Шпикуляка [8] та ін. Однак систематизовані дослідження, присвячені організації державного регулювання в системі агробізнесу на основі вибору інструментів і напрямів, які забезпечували б їх ефективну реалізацію, в даний час є незавершеними.

Мета статті. Метою дослідження є вивчення основних методологічних підходів до визначення ефективності системи державного регулювання в інституційній структурі агробізнесу та умов ефективності економічних інструментів регулювання.

Об'єкти та методика досліджень. Об'єктом дослідження є процес формування, розвитку та функціонування інституційних засад розвитку підприємництва в Україні. Теоретичною та методологічною основою стали наукові погляди, представлені у працях зарубіжних та вітчизняних вчених. Процес дослідження базувався на загальнонаукових (індукції та дедукції, методах аналізу і синтезу) та спеціальних економічних методах: абстрактно-логічному, зокрема прийомів аналогії і співставлення для теоретичного узагальнення результатів досліджень та формулювання висновку, аналітичному (при дослідженні економічних та нормативних складових) та монографічному (з метою вивчення окремих складових інституційного розвитку).

Результати дослідження. Фундаментальний аналіз державного регулювання в системі агробізнесу базується на використанні загальноприйнятих і специфічних методів проведення наукових вишукувань. З їх допомогою економічна наука реалізує свої пізнавальні можливості в напрямі формування цілісного і завершеного світогляду про управління відносинами органів влади, селянських (фермерських) господарств, сільськогосподарських організацій та бізнес-структур. Світова економічна думка поки

не приділяє цій проблемі достатньої уваги, оскільки керуючі впливу держави на суб'єктів підприємницької діяльності, що функціонують в аграрній сфері, головним чином, розглядаються з позиції їх реалістичності та законності [6, с. 144].

Як комплекс підходів до дослідження розглянутої проблеми методологія повинна забезпечувати реалізацію наступних функцій: накопичення і створення нового знання; структурування отриманого знання у вигляді нових понять, категорій, законів, гіпотез, теоретичних ідей і теорій; використання знання у практичній діяльності.

Формуванню нетрадиційного уявлення про державне регулювання в інституційній структурі агробізнесу вимагається господарською практикою, і сприятиме застосування методів, що дозволяють накопичувати необхідний інформаційно-аналітичний матеріал для розробки конкретних гіпотез і концепцій. Їх палітру складають: спостереження, порівняння, рахунок, вимірювання, експеримент, узагальнення, аналіз, синтез, індукція, дедукція, ранжування, абстрагування, конкретизація, формалізація і моделювання предмета і об'єкта дослідження. За рахунок раціонального використання загальноприйнятих методів, які в ілюстративному вигляді представлені у таблиці 1, аналіз державного захисту підприємств, які мають підприємницький статус, та інтегрованих формувань набуває еволюційно-пошуковий характер.

Таблиця 1

Загальноприйняті методи дослідження державного регулювання в аграрній сфері

Найменування	Зміст
Спостереження	Безпосереднє сприйняття предмета дослідження
Порівняння	Встановлення відмінності або подібності між об'єктами економічного аналізу
Вимірювання	Знаходження значення, що визначає кількісну характеристику об'єкта дослідження
Розрахунок	Процес визначення значення деякої величини шляхом її порівняння з еталоном
Експеримент	Процес перевірки істинності висунутих гіпотез на практиці
Узагальнення	Визначення загального поняття, в якому концентрується основний зміст об'єкта дослідження
Аналіз	Поділ досліджуваного предмета на окремі частини
Синтез	Вивчення предмета як єдиного цілого у взаємозв'язку всіх його складових частин або характерних для нього ознак
Індукція	Виведення загального правила з одиничних суджень
Дедукція	Виділення приватних положень із загальних правил
Ранжування	Визначення головних чинників предмета і виключення другорядних
Абстрагування	і концентрація уваги на його істотних властивостях
Конкретизація	Відображення в системі понять реально існуючих взаємозв'язків і властивостей об'єкта дослідження
Формалізація	Відображення сутності предмета дослідження у вигляді формул, знаків і символів
Моделювання	Дослідження властивостей або ознак об'єкта дослідження в рамках моделей, що містять суттєві риси оригіналу

Наведені в табл. 1 прийоми слід використовувати у відповідності з конкретним рівнем вирішення поставлених завдань, тобто в площині проведення теоретичного аналізу і обґрунтування емпіричних висновків. Це дозволяє з'єднувати теоретичні судження про предмет і об'єкт дослідження з рекомендаціями, що мають практичне значення.

Теоретичний рівень дослідження припускає використання способів, що дозволяють характеризувати поняття і виробляти висновки на основі абстрагування, формалізації, аналізу, синтезу, індукції, дедукції та узагальнення аналітичного матеріалу. У порівнянні з ним емпіричний рівень аналізу вимагає застосування прийомів, конкретно пов'язаних з досліджуванним процесом на етапі формування гіпотези дослідження за допомогою спостереження, порівняння, розрахунку і виміру.

У той же час теоретичні та емпіричні складові наукових досліджень мають спільні риси, характеризуються аналогією, ідеалізацією, прогнозуванням майбутніх ситуацій, аксіоматичним, гіпотетичним та історичним дослідженням, а також проведенням системного аналізу (табл. 2).

Таблиця 2

Теоретичні та емпіричні складові аналізу державного регулювання в системі агробізнесу

Найменування	Зміст
Аналогія або подібність	Дослідження об'єктів на підставі їх подібності з якими-небудь ознаками. З подібності деяких властивостей або ознак робиться висновок про подібність інших ознак або властивостей об'єктів, які ще не вивчені. Ступінь достовірності висновків на основі аналогій тим вище, чим більше кількість подібних ознак або властивостей мають об'єкти
Ідеалізація	Розумове конструювання об'єктів дослідження. При ідеалізації реальні об'єкти позбавляються деяких притаманних їм властивостей і наділяються іншими властивостями
Прогнозування	Наукове передбачення майбутніх ситуацій, побудова сценаріїв розвитку процесу взаємодії і умов що на неї впливають
Аксиоматичний метод	Побудова теорії об'єктів дослідження на основі деяких положень, які приймаються без доказів
Гіпотетичний метод	Розробка наукової гіпотези і її вивчення, доказ її істинності в процесі практичної діяльності
Історичний метод	Дослідження виникнення, формування та розвитку об'єктів в хронологічній послідовності
Системний метод	Дослідження об'єктів як складних систем з різноманітними зв'язками і елементами

Ці способи вивчення управління взаємовідносинами владних і підприємницьких структур, господарюючих в аграрній сфері, є інформаційним матеріалом для прийняття державою ефективних організаційних інституційних заходів.

Застосування зазначених прийомів сприяє формуванню уявлення про державне регулювання як про об'єктивно необхідний процес, що забезпечує прискорений розвиток підприємництва. Вони доповнюють теоретико-методологічну основу дослідження ринково-інституційного середовища аграрної сфери, в якій органи влади здійснюють управлінський вплив на рівні формування господарських витрат. З їх допомогою визначаються головні точки докладання сил для держави та конкретних економічних суб'єктів [8, с. 71].

Використання даних методів дозволяє вивчати управління взаємовідносинами владних і підприємницьких структур, що функціонують в сільському господарстві, в умовах його зміни у просторі та часі.

Серед методів організаційного аналізу державного регулювання в інституційній структурі аграрної сфери найбільш значущим є системний підхід. Його суть полягає в розгляді об'єкта дослідження з позиції оцінки причинно-наслідкових зв'язків взаємодії владних і підприємницьких структур. Даний підхід об'єднує загальнонаукові методи у відповідності з тим чи іншим рівнем дослідження, в яких:

- теоретичний рівень спирається на методи, що дозволяють виробляти судження, поняття та висновки, теорії і закони (на основі абстрагування, ідеалізації, формалізації, аналізу і синтезу, індукції і дедукції, узагальнення та аксіоматичного методу);
- емпіричний рівень вимагає застосування методів, конкретно пов'язаних з досліджуваними явищами або процесами на етапі формування гіпотез (за рахунок спостереження, порівняння, вимірювання);
- емпірико-теоретичний рівень передбачає використання інструментів, що дозволяють відбирати факти і класифікувати їх на основі аналізу, синтезу, індукції і дедукції, моделювання та інших методів здійснення наукового пізнання.

Системний підхід дозволяє розглядати об'єкт дослідження як мінімум у п'яти логічних зрізах, а саме: елементному, структурному, функціональному, інтегративному та комунікативному. У цих зрізах елементний аспект виявляється корисним при виявленні конструкцій державного регулювання в аграрній сфері та ідентифікації його складових. У порівнянні з ним структурний і функціональний аспекти аналізу дозволяють структурувати управляючі дії держави за формами участі владних структур у формуванні господарських витрат. На відміну від них інтегративний і комунікативний підходи сприяють визначенню спрямованості взаємовідносин, що

встановлюються між органами централізованого і місцевого управління з приводу надання підприємствам відповідних інфраструктурних послуг.

У міру накопичення емпіричного матеріалу системний підхід використовується в напрямі «від часткового до загального» і базується на принципах локальності і релятивізму. Це означає, що економічні закони є локальними, а теоретичні й практичні висновки, що випливають з них, носять не абсолютний, а відносний характер.

Таке відношення є прийнятним і для інших складових організаційного аналізу, до числа яких належить стратегічний підхід. Він дозволяє використовувати евристичний потенціал економічної науки при розробці місцевих і регіональних програм, спрямованих на активізацію господарської підприємливості та ініціативи. Розглянутий підхід повинен застосовуватись на основі принципів науково-аналітичного передбачення, обліку та узгодження зовнішніх і внутрішніх факторів розвитку інституційної структури агробізнесу, організації, моніторингу та контролю і переважного застосування не кількісних, а якісних характеристик взаємодії владних і підприємницьких структур.

На сьогодні все більше вітчизняних і зарубіжних вчених вважають, що наукові дискусії повинні бути зосереджені не на кордонах присутності держави в реальному секторі економіки та галузях, що створюють додану вартість товарів першої необхідності, а на пошуку форм і механізмів, що забезпечують ефективне державно-приватне партнерство.

В сучасних економічних умовах стратегія державно-приватного партнерства в сільськогосподарському секторі повинна бути доповнюючим елементом саморегулювання ринкових відносин, що дозволяє нарощувати виробничий потенціал підприємств в аграрній сфері. Крім того, може бути організаційною формою державної участі в процесі формування господарських витрат, доводячи свою сумісність із завданнями економічного зростання аграрної сфери.

У процесі освоєння даної методологічної гіпотези основну увагу доцільно приділяти визначенню напрямів підвищення ефективності тих чи інших функцій державного регулювання. В аспекті функціонального підходу слід погодитися з думкою Р. Буайе, який пов'язує реалізацію організаційної, розподільної, координаційної та інтеграційної функцій держави з наступними положеннями:

- механізм вибору інструментів державного регулювання автоматично не забезпечує підвищення ефективності функціонування реального сектору економіки;
- методи державного регулювання діють в історичному контексті, а не в абстрактному часу раціонального розрахунку;
- режими функціонування реального сектору економіки розрізняються в часі й просторі, в зв'язку з чим уряди різних країн не можуть обмежуватися прийняттям рішень у відриві від їх особливостей [3, с. 22].

Дані таблиці 3 вказують на доцільність використання витратно-доповнюючих інструментів державного регулювання в середовищі функціонування господарств різних форм власності. Високий рівень їх матеріальних витрат є головним критерієм оцінки перспектив активної взаємодії держави і сільгосптоваровиробників. При зазначеній постановці питання акумульовані у відтворювальному напрямі та в достатніх обсягах ресурсів бюджетів створюють реальні економічні умови для оновлення основних фондів підприємницьких організацій, господарюючих в аграрній сфері.

Для визначення раціональніших способів взаємодії владних і підприємницьких структур управлінська наука також вимагає використання процесного і ситуаційного підходів. Процесний підхід дозволяє розглядати управління як серію певних дій і рухатися в дослідженні від постановки мети до аналізу виконання рішень органів влади і господарюючих суб'єктів.

У міру накопичення інформаційно-аналітичного матеріалу про результати дій держави на розвиток підприємницької діяльності в сільському господарстві теоретичний потенціал управлінської думки виявляється корисним на практиці. Він

сприяє ухваленню економічно обгрунтованих рішень, направлених на прискорену адаптацію господарств до умов ринково-інституційного середовища.

Таблиця 3

Найменування і зміст функцій державного регулювання в системі аграрного підприємництва

Найменування	Зміст
Організаційна	Вживання заходів, що сприяють підвищенню зацікавленості підприємців в організації бізнесу
Розподільна	Розподіл матеріальних благ у напрямі стимулювання господарств різних форм власності
Координаційна	Доповнення матеріальних витрат сільськогосподарських товаровиробників витратами державного бюджету
Інтеграційна	Об'єднання суб'єктів підприємницької діяльності в технологічно замкнутому процесі відтворення продовольчих товарів

Відмічений підхід вказує на доцільність опосередкованої участі держави у формуванні господарських витрат на основі виконання двох поетапних дій:

- визначення підстав для вибору інструментів державного регулювання в системі агробізнесу;

- вивчення потенціалу саморегулювання господарств різних форм власності.

Відповідно до першої дії держави накопичення інформації для прийняття обгрунтованих рішень повинно відбуватися з урахуванням оцінки фактичного положення справ в аграрній сфері, при обов'язковому дослідженні потенціалу саморегулювання селянських (фермерських) господарств і сільськогосподарських організацій. В порівнянні з ними другу дію держави правомірно підпорядкувати завданню ідентифікації суб'єктів, на яких поширюються її дія, а також обліку вигод і втрат, що виникають в певній економічній ситуації.

Враховуючи, що організаційний аналіз державного регулювання в системі агробізнесу повинен супроводжуватися ухваленням рішень, що сприятимуть зменшенню рівня вартості продукції сільського господарства, його правомірно здійснювати на основі виділення відповідних методологічних принципів. На наш погляд, складовими цих принципів є доступність, адресність і адекватність державного регулювання в системі аграрного підприємництва.

Розширення доступності та забезпечення адресності ефективних інструментів для сільськогосподарських товаровиробників дозволяє зменшувати їх матеріальні витрати, що складаються в галузях рослинництва і тваринництва. В умовах вибору інструментів державного регулювання у суб'єктів підприємницької діяльності, що функціонують в сільському господарстві, з'являються можливості економічного зростання. В той же час, такий підхід вказує на недоцільність безперервного збільшення державних витрат на підтримку різних підприємницьких структур і вимагає розподілу бюджетних ресурсів відповідно до реальних господарських потреб і можливостей. Це означає, що принцип адекватності державного регулювання в системі агробізнесу орієнтує владні структури на обмежений протекціонізм селянських (фермерських) господарств і сільськогосподарських організацій.

Висновки. В рамках вибору пріоритетних напрямів розвитку підприємницьких структур державі слід оцінювати прийнятні для нього витрати для стимулювання виробничої активності господарств різних форм власності. У даному відношенні органи управління державного рівня можуть зменшувати свої витрати за рахунок залучення засобів місцевих бюджетів. При цьому здійснення вибору інструментів державного регулювання доцільно пов'язувати з плануванням бюджетних витрат, необхідних для розвитку підприємницької діяльності в сільському господарстві.

В цілях прийняття економічно грамотних рішень держава повинна враховувати необхідність консолідації зусиль владних і підприємницьких структур. За допомогою виявлення цілей і мотивів поведінки суб'єктів підприємницької діяльності, що функціонують в аграрній сфері, воно може здійснювати раціональний вибір інструментів, що визначають перспективи розвитку господарств різної спеціалізації. У

міру їх імплементації система агробізнесу набуває властивостей не лише взаємної адаптації її складових елементів, але і їх взаємодоповнює. У даному контексті методологічні принципи доступності, адресності та адекватності дій держави повинні використовуватися на компліментарній основі. Вказана вище умова є базовою в дослідженні організаційного підходу до аналізу державного регулювання в системі аграрного підприємництва. Проте воно виходить за межі виробничої сфери і вимагає дослідження взаємин владних і підприємницьких структур, що реалізуються в секторі обігу продовольчих товарів.

SUMMARY

The author focuses on the methodological approaches to determination of the efficiency of public regulation system in the institutional structure of agribusiness and justifies the conditions of effectiveness of economic regulation instruments.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ

1. Зіновчук В.В. Відродження і розвиток кооперативних підприємств в АПК / В.В. Зіновчук // Підприємництво в аграрній сфері економіки / ред. П.Т. Саблука, М.Й. Маліка. – К.: ІАЕ, 2001. – 198 с.
2. Бигдай, О.Б. Теория и методология государственного регулирования в макроэкономической структуре агробизнеса: монография / О.Б. Бигдай. – Ставропол: АГРУС, 2008
3. Інституціональні засади трансформації в аграрній сфері // Збірник матеріалів Тринадцятих річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників. – Київ, 2011. – 670 с.
4. Малік М.Й. Інституціоналізація аграрного підприємництва: трансформація та ефективність / М.Й. Малік, О.Г. Шпикуляк // Економіка АПК, 2010. – №7. – С. 132-139.
5. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики / Д. Норт. М.: Фонд экономической книги «Начала», 1997. – 180 с.
6. Степаненко С.В. Інституціональний аналіз економічних систем (проблеми методології): Монографія / С.В. Степаненко. – К.: КНЕУ, 2008. – 312 с.
7. Ходжсон Дж. Экономическая теория и институты: Манифест современной институциональной экономической теории: Пер. с англ. – М.: Дело, 2003. – 345 с.
8. Шпикуляк О.Г. Інституціональні особливості розвитку підприємництва та соціального капіталу в аграрній сфері / О.Г. Шпикуляк // Агросвіт. – 2008. – №11. – С. 4-10.
9. Шаститко А.Е. Новая институциональная экономическая теория: особенности предмета и метода / А.Е. Шаститко. М.: ТЕИС, 2003. – 51 с.

Надійшла до редколегії 2 листопада 2012 р.

УДК 330:336.2.631

В.К. Збарський

МІСЦЕ РЕГІОНАЛЬНИХ ПРОГРАМ РОЗВИТКУ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ

Досліджено місце і ролі регіональних програм розвитку і підтримки малого підприємництва у забезпеченні зайнятості населення в сільських поселеннях.

Постановка проблеми. Вступ України до Світової організації торгівлі, інтеграція у світовий і європейський економічний простір визначили об'єктивну необхідність розробки Національної і регіональних програм розвитку і підтримки малого підприємництва на селі. Світова практика засвідчує переорієнтацію подібних програм розвинених країн з аграрної політики на політику розвитку сільських територій, метою якої є комплексний розвиток підприємництва, а не лише сільськогосподарського його складника. В них заохочується діяльність сільських жителів у всіх сферах суспільного виробництва, зокрема, і в освітній, культурній, медичній, тобто в тих, які в Україні підпорядковані державі. Для вітчизняних сільських територій такий досвід є